

Turkse morfologie

“Bilmemek ayip deđil, sormamak ayip”

Het is geen schande om het niet te weten, het is een schande om niet te vragen

Groepsopdracht ten behoeve van de cursus:

“Van taal naar theorie”

Anne-Wil Heemskerk, studentnr. 3225909

Maike de Kleijn, studentnr. 3209849

Maartje Oosterwijk, studentnr. 3241491

Turkse morfologie

Geschiedenis

De Turkse taal wordt niet alleen binnen de grenzen van de republiek Turkije gesproken. Tegenwoordig telt men tientallen Turkse talen, die, op het Turks van Turkije na, alle in Azië gesproken worden. De eerste Turken stammen af van de Oghoezen. Ongeveer 1000 jaar geleden stichtten deze eerste Turken een aantal staten in Klein-Azië. Deze zijn uiteindelijk opgegaan in het Ottomaanse Rijk. Het Turks van toen had een enorm verspreidingsgebied en in de loop der jaren heeft de taal zich op vele plaatsen op verschillende wijzen ontwikkeld. Op dit moment spreken circa 180 miljoen mensen een Turkse taal. Voorbeelden van de Turkse taal in bijvoorbeeld Klein-Azië is: Kazaks, Oezbeeks, Oejgoers en Kirgizisch. In deze paper komt alleen het Turkije Turks aan bod.

Taal

Het Turks is onderdeel van de Zuid-Westerse Turkse talengroep, deze groep wordt ook wel eens de Oezgoezische Talengroep genoemd. Er vindt nog steeds discussie plaats over het wel of behoren tot Altaïsche taalgroep welke zijn oorsprong heeft in het grensgebied van Mongolië en Kazachstan. Deze talengroep heeft drie gemeenschappelijke kenmerken, namelijk klinkerharmonie, agglutinatie en het ontbreken van een grammaticaal geslacht. De Turkse taal (de standaard vorm) bestaat uit een relatief eenvoudig klanksysteem en ook de wijze van noteren is niet complex. De morfemen binnen de woorden zijn goed van elkaar te onderscheiden en de allomorfie kenmerkt zich door zijn regelmaat, ondanks dat deze uitgebreid is. Verder wordt de taal ingedeeld bij het agglutinerende type talen. Het Turks kent nagenoeg geen portmanteau morfemen (morfemen die aan één vorm meer dan één grammaticale betekenis koppelen). In de Turkse taal is er ook geen sprake van suppletie. Turks is een regelmatige taal.

Morfologie

Affixen

Bij een agglutinerende taal worden de woorden gevormd door het toevoegen van affixen aan zelfstandige naamwoorden of werkwoorden. De affixen in het Turkse bestaan voornamelijk uit suffixen. Infixen komen in het Turks niet voor.

Elke suffix voegt een nieuwe betekenis toe aan een woord of zin. Wanneer je één of meerdere suffixen samen achter een woord koppelt, kan er in het extreme geval in de Nederlandse

vertaling een hele zin ontstaan. Suffixen worden gebruikt voor de meest uiteenlopende zaken.

Enkele voorbeelden:

- suffixen die Nederlandse voorzetsels aanduiden
- suffixen die een bezit aanduiden
- suffixen die een vorm van het werkwoord 'zijn' aanduiden

Voorbeeld:

ev 'huis'
-de 'in'
- (y) im 'ik ben'
evdeyim 'ik ben in huis'

Wanneer gekeken wordt naar suffixen van naamwoordsgroepen in het Turks, dan wordt duidelijk dat bijvoeglijke naamwoorden voor zelfstandige naamwoorden komen en dat onder andere telwoorden en voornaamwoorden hier weer voor komen.

Voorbeeld:

güzel ev 'mooi huis'
bu güzel ev-ler 'deze mooie huizen'

Na het raadplegen van verschillende bronnen over de Turkse morfologie is naar voren gekomen dat er geen eenduidigheid bestaat over het al dan niet voorkomen van prefixen. Er zijn bronnen die spreken van geen enkele prefix, maar er zijn er ook die een klein aantal prefixen benoemen:

- Er bestaat slechts een oorspronkelijk Turkse prefix. Doordat deze prefix niet met ieder woord gecombineerd kan worden, lijkt het alsof deze niet bestaat. De prefix wordt gevormd door de eerste twee letters van de stam te nemen en er vervolgens een medeklinker m, s, p of r achter te plaatsen. Deze prefix wordt toegepast om het stamwoord te bekrachtigen.

voorbeelden :

Karanlık (donker) - **Kapkaranlık** (pikkedonker)

Boş (leeg) - **Bomboş** (volledig leeg / keileeg)

Dolu (vol) - **Dopdolu** (bomvol / tjokvol)

- Er komen in de Turkse taal een paar prefixen voor. Deze zijn voornamelijk geleend uit het Perzisch en Arabisch.

Voorbeelden uit Perzisch:

bekend = malum

onbekend = namalum

Voorbeelden uit Arabisch:

wettig = meşru

onwettig = gayrimeşru

Aangenomen dat er in het Turks geen prefixen worden toegepast, zou de conclusie getrokken kunnen worden dat er eveneens geen circumfixen voorkomen, aangezien deze zowel een prefix als een suffix vereisen.

Meervoud

Er is slechts één suffix om de meervoudsvorm mee aan te geven: -ler / -lar. Deze mag echter niet gebruikt worden bij telwoorden. Er zijn ook een aantal andere Turkse woorden die al een meervoud impliceren, daarbij wordt ook de meervoudssuffix achterwege gelaten.

Voorbeelden van meervoudsuffixen:

vader	-	vaders	baba	-	babalar
kind	-	kinderen	çocuk	-	çocuklar
zee	-	zeeën	deniz	-	denizler
brood	-	broden	ekmek	-	ekmekler

Voorbeelden van woorden waarbij geen meervoudssuffix wordt gebruikt:

twee boeken - iki kitap

veel - çok -ğu

een aantal - birkaç

Naamvallen

De Turkse taal werkt met naamvallen. Deze hebben als belangrijkste functie het weergeven van de relatie tussen de delen van de zin. Ter aanduiding van onder andere het onderwerp, het lijdend voorwerp en de plaatsen waar voorzetsels in het Nederlands gebruikt worden, maakt het Turks gebruik van naamvallen. In totaal zijn er zes naamvallen:

- 1) 1ste naamval: Onderwerp, naamwoordelijk gedeelte van het gezegde.
De eerste naamval staat meestal aan het begin van de zin. Dit onderwerp in de eerste naamval heeft geen zichtbare uitgang.
- 2) 2de naamval: Duidt de bezitter aan (van)
De tweede naamval is geen syntactische naamval, deze kan dus nooit een zinsdeel in de Turkse zin markeren.
- 3) 3de naamval: Duidt de richting aan (aan, naar, voor)
De derde naamval geeft een beweging ergens naartoe, een tijdsaanduiding of een meewerkend voorwerp aan.
- 4) 4de naamval: Bepaald lijdend voorwerp
Het bepaald lijdend voorwerp wordt aangeduid door de vierde naamval. Dit voorwerp ondergaat de handeling in een zin. Het onbepaald lijdend voorwerp krijgt in geen geval een vierde naamvals markering, het is dus van belang hier een onderscheid in te maken.
- 5) 5de naamval: Tijds- en plaatsbepalingen (in, op, bij, tijdens)
De vijfde naamval geeft een of meerdere bepalingen binnen een Turkse zin aan. Deze bepaling kan betrekking hebben op tijd en plaats. De vijfde naamval wordt ook gebruikt om maat, vorm, kleur, gradatie en leeftijd aan te geven.
- 6) 6de naamval: Duidt een verwijdering, oorsprong of reden aan (vanaf, vandaan)
Deze naamval geeft verschillende bepalingen aan: oorsprong, herkomst, oorzaak, beweging ergens vandaan ‘deel van een groter geheel’.

De 5de naamval. In het Turks gebruikt men als voorzetsel de suffix: -de of –da. Het gebruik van –de of –da wordt volgens de klinkerharmonie aan het woord gekoppeld.

Voorbeelden:

Lisa is op school Lisa okulda

Tijdens de vakantie Tatilde

Ook bestaan er binnen het Turks zes verschillende bezitsachtervoegsels voor de aanduiding van bezit: -im (‘mijn’), -in (‘je’), -i (‘haar, zijn’), -imiz (‘ons’), -iniz (‘jullie’) en ler-i (‘hun’):

Voorbeelden:

Kitap-im ‘mijn boek’

Kitap-i ‘haar/zijn boek’

Kitap-iniz ‘jullie boek’

Nul-morfemen

Nul-morfemen zijn morfemen met een betekenis, maar zonder klankvorm. Als voorbeeld hiervoor kan de allomorf –di worden genoemd, één van de allomorfen van het verleden-tijdsmorfeem. Deze komt na de stam en wordt gevolgd door een morfeem dat betrekking heeft op de persoonsuitgangen:

gel-di-m ‘ik ben gekomen’

gel-di-∅ ‘X is gekomen’

gel-di-k ‘wij zijn gekomen’

In de derde persoon enkelvoud is geen hoorbaar element meer na di-. Dit heeft als betekenis ‘derde persoon enkelvoud’.

Lidwoorden

De bepaalde lidwoorden ‘de’ en ‘het’ ontbreken in het Turks, hier tegenover staat dat binnen een Turkse zin een zinsdeel (bijvoorbeeld naamvallen, bezitsachtervoegsels) bepaald gemaakt moet worden. Wel kan in het Turks onbepaaldheid weergegeven worden door middel van *bir*. Bepaaldheid wordt wel in accusief-vormen morfologisch aangegeven (door het gebruik van uitgang waarvan de –i in ev-i (‘het huis’) een van de vele allomorfen is).

Geslachtsaanduiding

Turks kent geen grammaticaal onderscheid voor de geslachtsaanduiding. Het woord ‘arkadaş’ kan zowel ‘vriend’ als ‘vriendin’ betekenen. Het woord ‘kardeş’ kan zowel ‘broer’ als ‘zus’ betekenen. Soms zal deze betekenis uit de context gehaald kunnen worden. Als het echter noodzakelijk is om aan te duiden om welke sexe het gaat kan er gebruik gemaakt worden van een geslachtsaanduidend woord voorafgaande aan het zelfstandig naamwoord:

Erkek – man erkek öğretmen - de leraar

Kadin – vrouw kadin öğretmen – de lererares

Werkwoorden

De Turkse werkwoorden worden qua vorm in drie categorieën verdeeld:

- Enkelvoudige (ongelede) werkwoorden

Dit zijn werkwoorden waarvan de stam niet opdeelbaar is in betekenisvolle morfemen. De stam van deze werkwoorden bestaat meestal uit slechts een lettergreep.

- Afgeleide (gelede) werkwoorden

Dit zijn werkwoorden die zijn afgeleid van naamwoorden of werkwoordelijke stammen. Hieraan zijn een of meerdere suffixen toegevoegd om een nieuwe werkwoordelijke stam te maken.

- Samengestelde werkwoorden

Dit zijn werkwoorden die bestaan uit twee of meer woorden, welke zijn samengevoegd tot een nieuw betekenisvol woord.

De infinitief in het Turks bestaat uit de stam in combinatie met de suffix –mek / -mak.

Wederom bepaalt de klinkerharmonie welke van de twee gebruikt wordt.

Voorbeelden:

lopen	‘yürümek’
blijven	‘kalmak’
gaan	‘gitmek’
nemen	‘almak’

Wanneer de suffix –mek /-mak van het werkwoord afgehaald wordt houd je de stam over. De stam in het Turks is de gebiedende wijs.

Voorbeelden:

kom!	‘gel!’
ga!	‘git!’
wacht!	‘bekle!’
sta op!	‘kalk!’

Het werkwoord ‘zijn’ wijkt af van de overige werkwoorden. ‘Zijn’ heeft geen heel werkwoord, wanneer het hele werkwoord nodig is gebruikt men ‘olmak’. Dit betekent eigenlijk ‘worden’ of ‘gebeuren’.

Inflectie

Opbouw: stam – tussenvoegsel – persoonsuitgang

stam: betekenis van het werkwoord

tussenvoegsel: tijd

persoonsuitgang: persoonsvorm

Voorbeelden:

stam	tussenvoegsel	persoonsvorm	
yap	ıyör	um	yapıyörüm = ik doe

yap	ıyör	sun	yapıyorsun	= jij doet
gel	ıyör	uz	gelıyörüz	= wij komen
gel	ıyör	sunuz	gelıyorsunuz	= jullie komen
gölü	yör	sun	gölüyorsun	= jij lacht
gölü	yör	lar	gölüyorlar	= zij lachen

De letter ‘ı’ van ıyör is een verbindingsletter. Wanneer de stam van het werkwoord eindigt op een medeklinker. Wanneer deze eindigt op een klinker verdwijnt de ‘ı’. -Yör is onveranderlijk.

De derde persoon enkelvoud kent geen vervoeging. Deze wordt in zijn geheel weggelaten.

Voorbeeld:

hij doet = yapıyor

hij lacht = gülüyor

Samenstellingen

Binnen de Turkse taal zijn de samenstellende morfemen goed scheidbaar.

Een samenstelling in het Turks ontstaat door twee woorden achter elkaar te plaatsen en daar een suffix van de derde persoon enkelvoud aan toe te voegen. Als het gaat om een samenstelling in het meervoud dan moet je de suffix van de derde persoon meervoud toevoegen.

Voorbeeld:

bilgisayar (computer) oyun (spel) bilgisayar oyunu

kaynak (bron) su (water) kaynak suyu

elma ağacı (appelboom) elma ağaçları (appelbomen)

Klinkerharmonie

De klanken van de Turkse taal dienen in elkaar over te vloeien. Zowel binnen een woord als binnen een woord met verschillende achtervoegsels. Dit heet klinkerharmonie.

Het Turks kent acht klinkers: a / e / ı / i / o / ö / u / ü. Voor het juiste gebruik van de achtervoegsels is het van belang te kijken naar de laatste klinker in het woord waar het achtervoegsel aan gekoppeld wordt.

A I O U > suffix a

E İ Ö Ü > suffix e

Onderstaand schema geeft de realisatieplaats in de mond weer :

	Voor				Achter			
	Ongerond		Gerond		Ongerond		Gerond	
Gesloten	i		ü					u
Midden		E	ö		I		o	
Voor					a			

Klemtoon

Wanneer in het Turks een klemtoon binnen een woord voorkomt, dan wordt deze meestal aan het einde van een woord geplaatst (laatste lettergreep). Twee voorbeelden hiervan zijn de woorden ‘mooi’ (‘güz’el’) en ‘huizen’ (‘evl’er’). De klemtoon binnen het Turks heeft alleen bij uitzondering een betekenisonderscheidende functie (vergelijkbaar met de Nederlandse taal).

Er zijn echter een aantal uitzonderingen, binnen de volgende woordgroepen krijgt een aantal woorden géén eindaccent :

- bepaalde leenwoorden (bijvoorbeeld het woord ‘restaurent’, ‘lok’anta’);
- veel aardrijkskundige namen (bijvoorbeeld ‘Antalya’);
- veel eigennamen (bijvoorbeeld ‘Mohammed’);
- enige zelfstandige naamwoorden (bijvoorbeeld het woord ‘moeder’);
- enkele werkwoordsvormen.

Geraadpleegde literatuur

- Yildirim, Cigdem Balim: A functional interpretative approach tot Turkish; Washington, 1987
- Nederhoet, Peter: Helder rapporteren 7e druk, Houten/Diegem 2000
- Fromkin, Victoria. e.a. : Linguistics, an introduction to linguistic theory, Oxford, 2000
- Schaaik van, G.: Basiscursus Turks; Bussum 1999
- Theunissen & Türkmen: Leergrammatica van het Turkije-Turks; Amsterdam, 2005
- Türkmen K: Standaard Turks een leergrammatica; Muiderberg, 1988
- NHA: Turks voor beginners;
- Samenvatting van het college Inleiding Taalwetenschap; Leiden 1997